

*Элебесова Айгүл Бейшенакуновна,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**ХРОНОЛОГИЯЛЫК ЫКМАДАН ПРОБЛЕМАЛЫК-ТЕМАТИКАЛЫК ЫКМАГА
ӨТҮҮ: ТАРИХТЫ ӨЗДӨШТҮРҮҮГӨ ЖАҢЫЧА КӨЗ КАРАШ**

*Элебесова Айгуль Бейшенакуновна,
кандидат педагогических наук,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек,
e-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**ОТ ХРОНОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧЕСКОМУ
ПОДХОДУ: НОВЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ИСТОРИИ**

*Elebesova Aigul Beishenakunovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city,
E-mail: Aigulbeishenakun@gmail.com*

**TRANSITION FROM A CHRONOLOGICAL APPROACH TO A PROBLEM-THEMATIC
APPROACH: A NEW APPROACH TO MASTERING HISTORY**

***Аннотация:** Бул макала мектептик тарыхый билим берүүнү модернизациялоонун актуалдуу проблемасына арналган. Анда тарыхты өздөштүрүүдө салттуу хронологиялык ыкмадан жаңычыл проблемалык-тематикалык ыкмага өтүү каралат. Автор ар бир ыкманын артыкчылыктарына жана кемчиликтерине талдоо жүргүзүү менен окутуунун жаңы моделине өтүүнүн зарылдыгын негиздеп көрсөтөт.*

***Аннотация:** Данная статья посвящена актуальной проблеме модернизации школьного исторического образования. В ней рассматривается переход от традиционного хронологического метода к инновационному проблемно-тематическому методу изучения истории. Автор, анализируя преимущества и недостатки каждого метода, обосновывает необходимость перехода к новой модели образования.*

***Annotation:** The article describes the need and importance of digital literacy in increasing students' interest in the subject of history, assessing their real knowledge and skills, preparing them for the future as individuals and citizens, and the motivation for success, as well as the features of introducing digital literacy into the education sector in the Kyrgyz Republic.*

Түйүндүү сөздөр: салттуу хронологиялык ыкма, проблемалык-тематикалык ыкма, окутуу, сынчыл ой жүгүртүү, жаңычыл мамиле.

Ключевые слова: традиционный хронологический подход, проблемно-тематический подход, обучение, критическое мышление, инновационный подход.

Key words: traditional chronological method, problem-thematic method, teaching, critical thinking, innovative approach.

Киришүү. Тарыхты окутуу, салттуу түрдө, материалды тизмектүү, хронологиялык сыпаттап баяндоого негизделген. А бирок азыркы учурдагы дүйнө бизден маалыматты ийкемдүү жана тереңирээк түшүнүүнү талап кылууда. Бул жылыш тарых илиминин өнүгүшүнө да, билимге болгон жаңы талаптарга да байланыштуу шартталды. Проблемалык-тематикалык ыкма болсо тарыхты мезгилдин ырааттуулугун тизмектүү сактоо менен эмес, урунттуу маселелерге жана темаларга көңүл буруу аркылуу өздөштүрүүнү сунуштайт.

Изилдөөнүн максаты. Тарыхты өздөштүрүүдө салттуу хронологиялык ыкманы, анын артыкчылыктары менен кемчиликтерин караштыруу жана жаңы ыкмаларга өтүү зарылдыгынын себептерин аныктоо.

Проблемалык-тематикалык ыкма деген эмне, ал кандай негизги принциптерди камтый тургандыгын жана тарыхый окуяларды кабыл алууну кандайча өзгөртө аларын көрсөтүү.

Проблемалык-тематикалык ыкма татаал тарыхый процесстерди тереңирээк түшүнүүгө, окуялардын ортосундагы байланыштарды аныктоого жана алардын азыркы заманга тийгизген таасирин эске алууга кандайча мүмкүнчүлүк берерин түшүндүрүү.

Проблемалык-тематикалык ыкмага өтүү билим берүү практикасына, окуучулардын даярдыгына жана сынчыл ой жүгүртүүсүнүн өнүгүшүнө кандай таасир этерин көрсөтүү.

Ошентип, бул макала тарыхты өздөштүрүүдө аны актуалдуу, кызыктуу жана заманбап коом үчүн пайдалуу кыла турган жаңыча ыкманы, жаңыча көз карашты, атап айтканда, проблемалык-тематикалык ыкманы жайылтууга багытталды.

Изилдөөнүн методдору. Тарыхта хронологиялык ыкмадан проблемалык-тематикалык ыкмага өтүүнү изилдөө методдору

ар түрдүү жана көп кырдуу болот. Ар кандай методдорду айкалыштыруу бул процессти, анын маанисин жана тарыхый билимге тийгизген таасирин толугураак жана тереңирээк түшүнүүнү шарттайт.

Тарыхты окутууда хронологиялык ыкмадан проблемалык-тематикалык ыкмага өтүүнү изилдөө бул процессти тереңирээк түшүнүүгө жана талдоого жардам бере турган ар кандай методдорду колдонууну талап кылат. Алардын ичинен айрым негизги методдорду караштырып көрөлү:

- *Адабияттарга сынчыл талдоо жүргүзүү:* илимий эмгектерге жана макалаларга сынчыл баа берүү. Бул алардын күчтүү жана алсыз жактарынын аныкталышын шарттайт.

- *Булактарды системалаштыруу:* жаңы ыкмага өтүүгө байланыштуу адабияттарды чогултуу жана классификациялоо.

- *Тарыхый-методологиялык талдоо жүргүзүү:* Хронологиялык жана проблемалык-тематикалык ыкмаларды салыштыруу, алардын өзгөчөлүктөрүн, артыкчылыктарын жана кемчиликтерин аныктоо. Бул эки ыкмада тең белгилүү бир тарыхый окуялар же процесстер талданышы керек.

- *Кейс-стади:* конкреттүү тарыхый окуяларды же проблемалык ыкма колдонулган темаларды талдоо. Бул гендердик тарых, миграция, социалдык кыймылдар жана башка темаларды изилдөөнү камтыйт.

- *Башка дисциплиналар менен байланыштыруу:* Тарыхый процесстерди жана темаларды тереңирээк түшүнүү үчүн социология, психология, антропология сыяктуу жакын илимдердин ыкмаларын колдонуу.

Диаграммаларды жана карталарды түзүү: Татаал тарыхый процесстерди түшүндүрүү үчүн көрсөтмө куралдарды колдонуу теманы түшүнүүнү жеңилдетет.

Бул макалада каралган негизги маселелер:

• Эмне үчүн салттуу хронологиялык ыкма азыркы заманбап шарттарда азыраак натыйжалуу болуп баратат?

• Тарыхты өздөштүрүүдө проблемалык-тематикалык ыкма кандай артыкчылыктарды берет?

• Проблемалык-тематикалык принциптин негизинде окуу процессин кантип уюштуруу керек?

• Жаңы ыкманы киргизүүдө кандай кыйынчылыктар болушу мүмкүн жана аларды кантип жеңүүгө болот?

Негизги тезистер:

• Проблемалык-тематикалык ыкма окуучунун сынчыл ой жүгүртүүсүн, маалыматты талдоо жана комплекстүү маселелерди чечүү жөндөмүн өнүктүрүүнү шарттайт.

• Проблемалык-тематикалык ыкма тарыхый окуяларды азыркы учурдагы маселелер менен байланыштыруу аркылуу окутуунун кызыктуу болушун шарттайт жана окуучунун тарыхка кызыгуусуна түрткү болот.

• Проблемалык-тематикалык ыкмага өтүү мугалимден предмет боюнча терең билимди, азыркы учурга шайкеш кырдаалды түзө билүүсүн жана окуучулардын өз алдынча иштөөсүнө шарт түзүүнү талап кылат.

Практикалык маанилүүлүгү: Макаланын материалын тарых мугалимдери, методисттер жана окуу программасын иштеп чыгуучулар окуу процессин жакшыртуу үчүн пайдалана алышат.

Негизги мазмуну.

Хронологиялык ыкма деген эмне?

Хронологиялык ыкма тарыхый окуяларды, көрүнүштөрдү, процесстерди алардын так мезгилдик ырааттуулугуна ылайык өздөштүрүүнү шарттайт. Бул билим берүүдө, өзгөчө гуманитардык илимдерде жана тарыхта көптөн бери үстөмдүк кылып келген метод.

• **Артыкчылыктары:**

○ Тарыхый билимдердин так түзүмүн берет.

○ Тарыхый окуялардын, көрүнүштөрдүн, процесстердин ортосундагы

себептик-натыйжалык байланыштарды туура түшүнүүгө жардам берет.

○ Мезгилдик көз карашты өнүктүрөт.

• **Кемчиликтери:**

○ Мазмун өтө тар болуп калышы мүмкүн жана өздөштүрүлүп жаткан окуянын мейкиндигин толук чагылдырбашы мүмкүн.

○ Тарыхый окуялардын ортосундагы ар кандай жалпы көрүнүштөрдү жана байланыштарды толук көрүүгө дайыма эле мүмкүнчүлүк бербейт.

○ окуучуну тажатып, ынтаасын жоюп коюшу мүмкүн.

Проблемалык-тематикалык ыкма деген эмне?

Проблемалык-тематикалык ыкма окуучулар үчүн актуалдуу жана маанилүү болгон негизги темаларды жана маселелерди өздөштүрүүгө негизделген. Мында материал убакыт алкагы менен чектелбестен, негизги идеянын айланасында бириктирилген.

• **Артыкчылыктары:**

○ Окуучунун ынтаасын жогорулатат, ал өздөштүрүлүп жаткан материалдын практикалык маанисин түшүнөт.

○ Сынчыл ой жүгүртүүнү жана маалыматка талдоо жүргүзүү жөндөмүн өнүктүрүүгө жана өз көз карашынын калыптанышына өбөлгө болот.

○ Тарыхый билимдердин ар кандай тармактарынын ортосунда байланыштарды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

○ Тарыхты ийкемдүү өздөштүрүүнү шарттайт, окуучунун даярдык деңгээлине жана жеке керектөөлөрүнө ылайыкташтырылат.

• **Кемчиликтери:**

○ Мугалимден предмет боюнча терең билимди жана актуалдуу маселелерди түзө билүүсүн талап кылат.

○ Мезгилдик ырааттуулук так болбогондуктан окуу процессин уюштуруу кыйыныраак болушу мүмкүн.

Проблемалык-тематикалык ыкмага өтүү эмне үчүн маанилүү?

• Заманбап чакырыктар. Азыркы дүйнө тез өзгөрүлмөлүүлүгү жана татаалдыгы

менен мүнөздөлөт. Хронологиялык ыкма бул өзгөрүүлөрдү толугу менен камтый албайт.

- Жаңы технологиялар. Маалыматтык технологиялардын өнүгүшү чоң көлөмдөгү маалыматтарды алууга мүмкүнчүлүк берет. Проблемалык-тематикалык ыкма ал маалыматтарды түзүмдөштүрүүгө жана алардан пайдалуу маалыматтарды иргеп алууга жардам берет. Санариптик инструменттер ар кандай маалымат булактарын колдонууга жана интерактивдүү окуу материалдарын түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

- Окутууну жекелештирүү. Ар бир окуучу уникалдуу жана өз кызыкчылыктары бар. Проблемалык-тематикалык ыкма окутууну ар бир окуучунун жеке керектөөлөрүнө ылайыкташтырууну шарттайт.

- ХХІ кылымдын көндүмдөрүн өнүктүрүү. Проблемалык-тематикалык ыкма азыркы дүйнөдө ийгиликтин ачкычы болгон сынчыл ой жүгүртүү, тапкычтык, кызматташтык жана баарлашуу сыяктуу көндүмдөрдү өнүктүрүүнү шарттайт.

Проблемалык-тематикалык ыкмага кантип өтүү керек?

- Урунттуу маселелерди аныктоо. Окуучуларга тиешелүү жана дисциплиналар аралык жана предметтер аралык мүнөздөгү темаларды тандоо. Мугалим өздөштүрүлө турган урунттуу маселелерди аныкташы керек.

- Окуу тапшырмаларын иштеп чыгуу. Булактарга талдоо жүргүзүүнү, изилдөө жүргүзүүнү, натыйжаларды көрсөтүүнү талап кылган тапшырмаларды түзүү. Тапшырмалар урунттуу маселелерди чечүүгө багытталып, тийиштүү көндүмдөрдү өнүктүрүүгө көмөктөшүшү керек.

- Ар түрдүү маалымат булактарын колдонуу. Окуучулар үчүн ар кандай маалымат булактары, анын ичинде окуу китептери, тарыхый документтер, мемуарлар, көркөм чыгармалар, макалалар, видеолор жана интернет булактары жеткиликтүү болууга тийиш.

- Топтук ишти уюштуруу. Окуучулардын долбоорлорду биргелешип иштөөсүнө

шарт түзүү. Топтук иш баарлашуу көндүмдөрүн жана кызматташуу жөндөмүн өнүктүрүүгө өбөлгө болот.

- Заманбап технологияларды колдонуу. Интерактивдүү доскалар, презентациялар, онлайн платформалар, виртуалдык экскурсиялар окутуунун кызыктуу жана натыйжалуу болушун камсыз кылат.

Тарых предметин кызыктуу, натыйжалуу жана азыркы учурдун керектөөлөрүнө жооп бере тургандай окутуу үчүн «... проблемалык-тематикалык ыкма, калыптанып калган көрүнүштөн айырмаланып, хронологияны жана тарыхый фактыларды билүүнүн маанилүүлүгүн танбастан, окуучулардын тарыхый ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө байланыштуу жөндөмдүүлүктөрүн логикалуу өнүктүрүүнү шарттайт. Мына ошентип, класста ар түрдүү баштапкы жана кошумча булактардан алынган тарыхый далилдерди талдоо, чечмелөө жана синтездөө билгиликтерин калыптандырууга жана өнүктүрүүгө көңүл бурула баштады» [7, с. 58].

Корутунду. Хронологиялык ыкмадан проблемалык-тематикалык ыкмага өтүү жөн гана парадигмалардын алмашуусу эмес, бул – тарыхты окутууну бир кыйла кызыктуураак, натыйжалуу жана заманбап коомдун керектөөлөрүнө жооп бере тургандай кылууга умтулуу. Ошондуктан хронологиялык ыкмадан проблемалык-тематикалык ыкмага өтүү азыркы учурдагы заманбап билим берүүнү өнүктүрүүдөгү маанилүү кадам болуп саналат. Бул ыкма окуучуларга ХХІ кылымда ийгиликтүү жашоо үчүн негизги компетенцияларды өнүктүрүүгө жардам берип, окутуунун актуалдуулугун, кызыктуулугун жана натыйжалуулугун шарттайт.

Парадигма (грекче *παράδειγμα* – «үлгү, модель»):

Парадигма, илимде – илимий коомчулук тарабынан кабыл алынган рационалдуу илимий ишмердүүлүктүн модели.

Парадигма, билим берүүдө – билим берүү программаларын аныктоочу идеялардын жана түшүнүктөрдүн жыйындысы.

Адабияттардын тизмесинде берилген илимий-методикалык булактар тарыхты өздөштүрүүдө хронологиялык ыкмадан

проблемалык-тематикалык ыкмага өтүүнү жана анын заманбап илимий практика үчүн маанисин тереңирээк түшүнүүгө жардам берет.

Адабияттар:

1. Глазырина Т.Н. Методика преподавания истории: учеб.-метод. Комплекс. – Новополюцк, 2011. – 356 с.
2. Довгялло М.С., Козик Л.А. Методика преподавания истории. – М., 2021. – 182 с.
3. Кашлев С.С. Интерактивные методы обучения. – Минск, 2011.
4. Кларин М.В. Инновационные модели обучения. – М., 2016.
5. Короткова М.В. Современные дискуссии о развитии методики обучения истории в условиях информатизации учебного процесса // Наука и школа. 2022. № 3. С. 71–78. DOI: 10.31862/1819-463X-2022-3-71-78.
6. Милач Т.М. Методика преподавания истории: учебно-методический комплекс для студентов специальностей «История (политология)», «История (археология)», «История религий» / [Т.М. Милач]. – Брест: Изд-во БрГУ имени А.С. Пушкина, 2019. – 217 с.
7. Элебесова А.Б. Билим берүү мейкиндигинин глобалдашуусунун шартындагы мектептик тарыхый билим берүүнүн баалуулуктары // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2024. – № 1 (62). – С. 55-63.
8. JSTOR, Google Scholar, Academia.edu веб-сайттарындагы илимий макалалар жана изилдөөлөр – булар тема боюнча «тарыхты окутуудагы проблемалык-тематикалык ыкма», «тарыхты изилдөөнүн методологиясы» ж.б. түйүндүү сөздөрдүн жардамы менен көптөгөн макалаларды таба ала турган платформалар.

Рецензиялаган:

Байгазиев С.О.,
филология илимдеринин доктору, профессор,
КББАнын академиги